

STADSHOLMEN

APOLLO 5

Österlånggatan 29

GAMLA STAN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

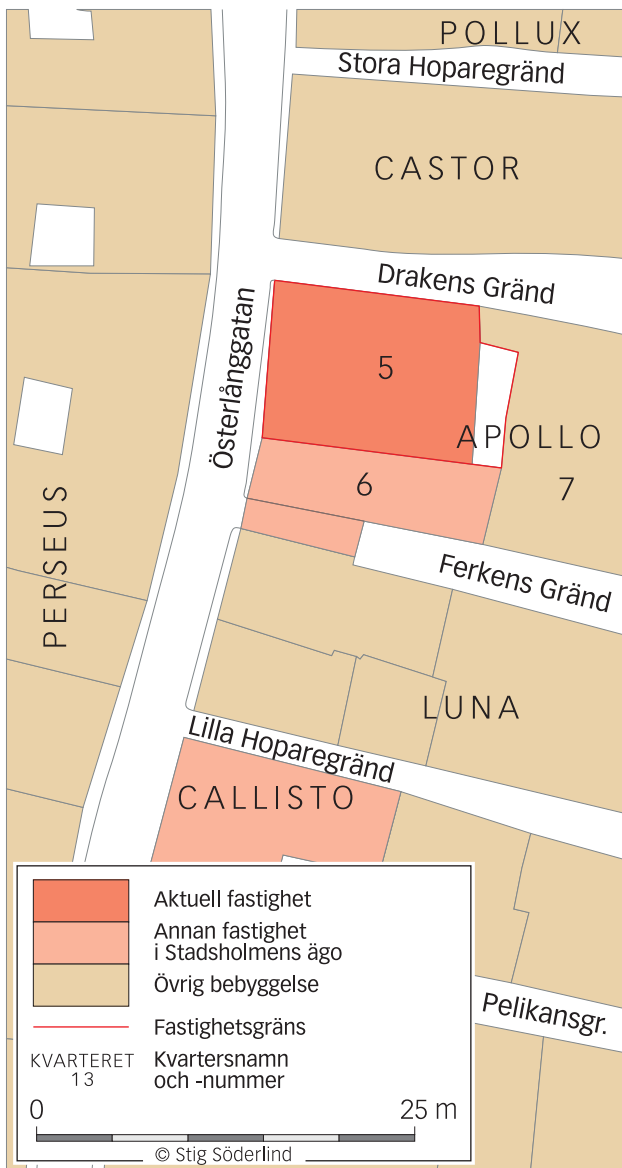
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

INTERIÖR FRÅN JAZZKLUBBEN
GAZELLE 1952. FOTO: G. LANTZ.
STADSMUSEETS ARKIV, SVD
36915.

Apollo 5 bevarar 1600-talets kryssvalv i portgången och i den norra butiken. Under i stort sett hela 1700-talet och fram till 1850 bedrevs krog eller vinstuga i fastigheten. År 1782 bodde en ung amerikan, den blivande presidenten John Quincy Adams i fastigheten ett par veckor, på resa från Ryssland till Holland.

Dagens fasta inredning liksom exteriören präglas av en om- och påbyggnad som ägaren Frans Johan Argilander gjorde 1850. Från denna tid härrör den putsade fasaddekoren, husets volym, samt halvfranska bröst- och fönsterpaneler och pardörrar.

Apollo 5 är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under flera hundra år var Gamla stan Stockholms centrum. Medeltidens bebyggelse bestod av hus i trä eller tegel, ofta med torvtak. Till husen fanns många gånger källare med väggar av natursten och

tegelvalv eller bjälktak. Tegelhusens fasader var inte putsade och kunde ha dekor i form av blinderingar, formtegel eller mönstermurning. Den medeltida, oregelbundna stadsplanen är ännu i dag mycket väl bevarad och många hus har i hög utsträckning kvar medeltida murverk bakom senare tiders fasadutformningar och inredningar.

Det expansiva 1600-talet, när Sverige utvecklades till en stormakt, gav en annan prägel åt staden med flera nybyggen men också modernisering av de äldre husen. Byggnaderna fick stora vindar i flera våningar med höga, branta tak och ofta en dekorativ fasadutsmäckning i natursten. Samtidigt anpassades de nybyggda husen längs framför allt Nygatorna i väster till en reglerad stadsplan.

BYGGNADEN FICK SIN NUVARANDE VOLYM DÅ DEN FJÄRDE VÅNINGEN BYGGDES PÅ 1850. FOTO: J. MALMBERG.

Under 1700-talets mitt och senare hälft byggdes husen ofta på med en våning. Vindarna var nu mindre och taken flackare. Fasaderna utfördes släta och putsade, och rummen inreddes med kakelugnar och snickerier som till stor del finns bevarade i dag.

Vid 1800-talets senare del och under tidigt 1900-tal fick många byggnader fasader med tidstypiska dekorer i stuck eller puts och bottenvåningarna gjordes ofta om till butiksfasader med stora skyltfönster.

Gamla stan hotas – och räddas

Under senare delen av 1800-talet försköts stadens

centrum till Norrmalm. Gamla stan började att successivt förslummas och många diskussioner fördes om stadsdelens sanitära förhållanden. Det kom till och med förslag om att riva stora delar och bygga helt nytt. När de nya stadsdelarna på malmarna växte fram omkring 1900 blev problemen i Gamla stan ännu mer uppenbara, men de enskilda fastighetsägarna var inte villiga att bekosta saneringarna. Samfundet S:t Erik – som bildades 1901 och arbetade för att väcka intresse för stadens kulturhistoriskt värdefulla miljöer – oroades för stadsdelens framtid och tog på 1930-talet initiativet till att bilda AB

PORTGÅNGEN MED 1600-TALETS KRYSSVALV SETT MOT ÖSTERLÅNGGATAN. FOTO: J. MALMBERG.

PARDÖRR FRÅN 1850 MED SAMTIDA FODER. FOTO: J. MALMBERG.

Stadsholmen. Det nya bolaget fick i uppdrag att förvärva, restaurera och modernisera bebyggelsen med hänsyn bland annat till kulturhistoriska värden. De första åtgärderna i stor skala genomfördes i kvarteret Cepheus och flera av de genomförda renoveringarna har varit goda exempel, inte minst de allra första insatserna som gjordes.

I dag är Gamla stan med sina många bevarade tidslager och hus med en lång och omväxlande byggnadshistoria ett historiskt dokument av oersättligt värde.

HISTORIK

Kvarteret

Kvarteret Apollo är ett av de smala kvarteren som sträcker sig från Österlånggatan ner mot Skeppsbron och Saltsjön. Det begränsas i norr av Drakens Gränd och i söder av Ferkens Gränd. Kvarteret ligger utanför den äldsta stadsmuren som omnämndes på 1200-talet, men till största delen innanför den yngre stadsmuren som är känd från 1400-talet. Drakens gränd mynnade i porten Skultatornet i den yngre

muren, omnämnt vid 1500-talets början. Tomterna närmast Österlånggatan bör ha varit bebyggda redan under 1300-talet.

Apollo 5 fram till 1700-talets mitt

De äldsta uppgifterna om fastigheten är från 1649, då Georg Gerden sålde ett nytt säteshus vid Österlånggatan med en gård, samt ett litet hus vid gränden till Jons Hindersson. Fastigheten hade samma omfattning då den 1704 såldes av Lydert Adlerschiölds arvingar till handelsmannen Jonas Pering. Denne, och senare hans änka, var mantalsskrivna i huset fram till 1740-talet, och drev vinkällaren Förgyllda duvan här.

Från 1749 till 1850

Löjtnant Blixenstråles hus

Den första brandförsäkringen tecknades 1749 av den dåvarande ägaren löjtnant Carl Blixenstråle. Huset vid Österlånggatan beskrevs som tre våningar högt med välvda källare under. En stentrappa ledde upp till andra våningen, vidare uppåt var trapporna av

URSPRUNGLIG DÖRRÖPPNING I KÄLLAREN, MED ANSLAG OCH ÄLDRE GÅNGJÄRN. FOTO: J. MALMBERG.

trä. I bottenvåningen låg bodar, högre upp bostadsrum. Innertaket var av varierande slag; gipsade, panelade, målade på väv, eller bjälktak. Yttertaket var täckt med glaserat tegel, och till fastigheten hörde en liten gård med ett stall för två hästar. Även det lilla stenhuset i öster var tre våningar högt. År 1755 gjordes en värdering som innehöll en mer utförlig beskrivning av Blixenstråles egendom. I gathuset omnämndes den ännu bevarade, kryssvälvda portgången. På portgångens vänstra sida låg två välvda rum och en bagarstuga. Till höger om porten var trapploppet placerat närmast gatan, och längre in låg vedbodar samt ytterligare en bagarstuga. De båda våningarna ovanför innehöll var sin sal med bröstpaneler, spisel och målade vävtak, ett kök och ett visthus, samt flera rum. På den nedre av de tre vindarna var två kammare inredda. Gårdsrummet var belagt med sandsten och hade en stor körport mot Drakens gränd. På gårdens södra sida låg stallet kvar.

Krogen Förgyllda duvan

Ytterligare en värdering gjordes 1761, då vinskänken Petter Jäderqvist var ägare. Beskrivningen innehåller

några förändringar samt några mer utförliga beskrivningar jämfört med 1755 års värdering. Porten vid Österlånggatan var en pardörr, med postamenter av huggen sten omkring. Den norra bagarstugan hade omvandlats till ett rum med grön kakelugn. I den södra bagarstugan omnämndes en spisel och två bakugnar. På våning 1 trappa hade salens spisel ersatts av en blå och vit kakelugn. Stallet användes inte längre som stall, utan benämndes som stenbod. På Brolins karta från 1771, då Jäderkvist ännu var ägare, anges fastigheten som krogen Sveriges Wapen. Fastigheten kom i grosshandlare Johan Paulis ägo 1772. Samma år omnämnde tidningen *Dagligt Allehanda* under rubriken *resande*, att den italienske greven Oscario Greco bodde i fastigheten, tillsammans med den unge amerikanen John Quincy Adams med betjänter. Sällskapet var på väg från Sankt Petersburg till Holland. John Quincy Adams blev president i USA 1825. Pauli sålde huset vid Österlånggatan inklusive gården samma år, till vinskänken Carl Norberg. Pauli behöll däremot det lilla stenhuset i öster, nu en del av Apollo 7, samt körporten till gården. År 1773 lät han ersätta körporten med ett trapphus, och där-

med var gården endast tillgänglig från portgången i huset vid Österlånggatan. Under 1800-talets förra hälft var först vinskänken Carl Björkengren ägare till gatuhuset, sedan traktören Johan Lindberg.

Ombyggnaden 1850

År 1850 köpte typografen Frans Johan Argillander fastigheten, och ansökte samma år om att få påbygga och förändra sitt hus. Trapploppet flyttades längre österut till sitt nuvarande läge, och fick stentrappa ända upp till nedre vinden. Flera nya mellanväggar ersatte äldre murar på våning 1 och 2 trappor, där även fönsteröppningarna förändrades. En fjärde våning påbyggdes, med nyttjande av grannens mur mot söder. Våning 1 och 2 trappor innehöll vardera ett kök, medan den nedre vinden hade två. Rummen värmdes med kakelugnar och var försedda med fönster- och bröstpaneler samt pardörrar. Ovanpå uppfördes en ny vindsvåning med sex kakelugnsförsedda rum samt fyra kök, och överst en oinredd hanbjälksvind. Det före detta stallet revs, och en fyra våningar hög flygel uppfördes, innehållande ett rum per våning. På gårdens östra sida byggdes ett uthus av resvirke med åtta avträden. På 1860-talet ägdes fastigheten av Benoit Moulier, som hade varit Karl XIV Johans lektor. Hushållet bestod av honom själv, hans fru Hermelina, två söner och två pigor. Resten av fastigheten hyrdes av Maria Söderström, som i sin tur hade tio ensamstående hyresgäster.

Årtiondena omkring sekelskiftet 1900

Kring sekelskiftet 1900 var omsättningen av hyresgäster i fastigheten mycket stor, och ägarna var själva inte bosatta här. Till exempel flyttade 22 personer in år 1900. En av dessa var vindragaränkan Anna Lundmark, som drev hotell i fastigheten. Hon hade sex hotellgäster, alla ensamstående arbetare. Av de 22 som flyttade in år 1900 stannade de flesta endast ett eller två år, och ingen bodde där längre än fyra år. Uppgifter i Hälsovårdsnämndens dödbewis från 1878 till 1926 talar för att många av de boende i fastigheten var fattiga. Av drygt 50 registrerade dödsfall var 15 orsakade av tuberkulos, två av difteri, två av skottsår och ett då personen hoppade ut genom ett fönster i huset i samband med en polisrazzia.

Brandförsäkringens beskrivning från 1919 anger dock att huset hade försetts med gas- vatten- och avloppsledning, samt el. Det fanns inga toaletter i lägenheterna. På våning 1 trappa som innehöll kontor,

fanns ett väggfast klossettskåp av okänt utseende. I källaren under flygeln fanns tre avträden och på gården åtta stycken. I bottenvåningen låg två bodar men också ett kök och ett rum med kokkakelugn. På våning 1 och 2 trappor fanns vardera ett kök, på 3 trappor tre kök varav ett angavs som mörkt, och på nedre vinden fyra mörka kök.

1900-talets mitt

År 1935 gjordes uppmättningsritningar av fastigheten, förutom källare och vindar, av arkitekten Albin Stark. Nu fanns det bara tre toaletter på gården, och i stället en toalett i ett avplankat rum på varje våningsplan utom i bottenvåningen. Året därpå upprättades förändringsritningar, men det är tveksamt i vilken mån ombyggnaden genomfördes. Avsikten var bland annat att installera wc i alla lägenheter, samt att ta bort merparten av kakelugnarna. Detta tycks inte ha genomförts, i alla fall inte i den utsträckning som var avsett. På 1950-talet låg jazzklubben Gazelle club inom fastigheten, enligt fotografier i Stadsmuseets arkiv.

UPPRUSTNING OCH RENOVERING

När fastigheten köptes av staden 1969 hade huset stora sättningsskador, särskilt i de östra delarna. Under tidigt 1970-tal renoverades Apollo 5 och grannen Apollo 6. De enda uppmättningsritningarna från strax före ombyggnaden är av källaren, nedre vinden och fasaderna. Om flygeln på gården stod kvar 1969 framgår därför inte, men sannolikt revs den i samband med ombyggnaden. Källarna under den östra halvan av fastigheten grundförstärktes, och fick ett nytt ett nytt takbjälklag av betong. En öppning till källarna under Apollo 6 togs upp. En del av den östra yttermuren närmast gatan revs, liksom takstolen. Flera kakelugnar tycks ha behållits, och en flyttades hit från Apollo 6. Vindsvåningens murar som uppförts 1850 visade sig innehålla huggen sten från 1600-talet, sannolikt från den gamla portalen vid Österlånggatan. Flera rum på våning 1 och 2 trappor som hade varit kontor omvandlades till lägenheter. Här upptäcktes målade bjälktak från tidigt 1600-talet, men bjälkarna var vända och kunde inte bevaras synliga.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Byggnaden är fyra våningar hög under brutet, plåtklätt tak med flera kupor. Gatufasaden har en

putsdekor från 1850 i form av rusticerad bottenvåning, ett våningsband mot nästa våning samt putsade fönsteromfattningar på våning 1 och 2 trappor. Grändfasaden är slätputsad i alla våningar. Sockeln är svartmålad och av sandsten. Porten i mittaxeln flankeras av kraftiga stenpilastrar som bär en överliggare, sannolikt från 1850. Möjligen är den helfranska pardörren med glasade och gallerförsedda övre fyllningar samtida, liksom de profilerade omfattningarna av sten till butikernas dörrar.

Gård

Den lilla gården är asfalterad och tillgänglig från förstugan på ett par trappsteg av granit.

Interiör

Portgång och trapplopp

Den kryssvälvda portgången liksom kryssvalven i den norra butiken är bevarade sedan tidigt 1600-tal. Mitt emot trapploppet har huggna stenar murats in i väggen, sannolikt från den gamla 1600-talsportalen.

Portgången är avdelad i två delar genom en helfransk pardörr från 1800-talet, med glasade övre speglar samt överljusfönster. Golvet är belagt med äldre kalksten, med några senare kompletteringar. Trapploppet som flyttades till sin nuvarande plats 1850 har plansteg av kalksten. Till lägenheterna leder halvfranska enkeldörrar och pardörrar, alla med foder av 1800-talstyp. Vilplanens har golv av huvudsakligen sentida kalksten, i ett fall linoleummatta.

Lägenheter och lokaler

I lägenheterna finns halvfranska snickerier i form av dörrblad, fönsterpaneler och i vissa fall bröstpaneler. En hel del är original men flera dörrblad och dörrfoder är kopior, insatta vid 1970-talets renovering. Flera kakelugnar från 1800-talet finns kvar, liksom äldre brädgolv och trösklar. Den norra butiken har kryssvälvt tak i det stora rummet närmast gatan, som från början var uppdelat i två rum. I källarna har de ursprungliga dörröppningarna sparats men takvalven har i flera rum ersatts av gjuten betong.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktbehandlingsmaterial som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.